

9.2.2. PRIEŠDĒLIŲ VEDINIAI

Priešdėlių yra dvejopų – dalelyčių kilmės *be-*, *te-*, *tebe-*, *ne-*, *nebe-*, derančių su veiksmo trukme (*tedāro*, *tebedāro*, *nedāro*, *nebedāro*), ir prielinksnių, turinčių veiksmo ribojamąją galią: *ap(i)-*, *at(i)-*, *į-*, *iš-*, *nu-*, *pa-*, *par-*, *per-*, *pra-*, *pri-*, *su-*, *už-*. Pavyzdžiui, veiksmažodis *bėgti* turi kryptingo veiksmo reikšmę, o jo priešdėlines reikšmes gali dar rodyti ir prielinksnis: *apibėgti* (*apie*), *atbėgti* (*nuo ko, į kur*), *įbėgti* (*į kur*), *išbėgti* (*iš kur*), *nubėgti* (*nuo kur*), *pabėgti* (*po kuo ir nuo ko*), *parbėgti* (*namo*), *perbėgti* (*per ką*), *prabėgti* (*pro ką*), *pribėgti* (*prie ko*), *subėgti* (*iš visur, su kuo*), *užbėgti* (*už ko*). Tačiau yra ir tokių veiksmažodžių, kur priešdėlio reikšmė nutolusi nuo atitinkamo prielinksnio, pvz.: *valgyti* – *apvalgyti*, *atvalgyti*, *įvalgyti*, *išvalgyti*, *nuvalgyti*, *pavalgyti*, *pervalgyti*, *per(si)valgyti*, *pravalgyti*, *privalgyti*, *suvalgyti*, *užvalgyti*.

Priešdėlinius veiksmažodžius kaip visumą galima skirstyti į tam tikras grupes ir pagal jų suteikiamas bendrąsias reikšmes.

Veiksmo galo ir rezultato reikšmė be papildomų atspalvių (gryna eigos ir įvykio priešprieša). Tokie priešdėliniai veiksmažodžiai daromi iš rezultato siekiančio aktyvaus veiksmo veiksmažodžių (veiksmo pabaiga = rezultatas): *padaryti* (: *daryti*), *sulaužyti* (: *laužyti*), *parašyti* (: *rašyti*), *paguldėti* (: *guldėti*), *pagirdyti* (: *girdyti*), *pašventinti* (: *šventinti*). Ypač daug tokių vedinių yra iš kintamosios būsenos (arba tapsmo) veiksmažodžių: *užaugti* (: *augti*), *išblėsti* (: *blėsti*), *atbūkti* (: *būkti*), *prašvisti* (: *švisti*), *pražilti* (: *žilti*), *užmigtį* (: *migtį*).

Tokių darinių yra beveik su visais priešdėliais (išskyrus *par-*), tačiau dažniausiai gryno veiksmo įvykio ir rezultato reikšmę suteikia priešdėliai *pa-*, *iš-*, *nu-*, *su-*. Kai kada jie vartojami net kaip sinonimai: *išbalti*, *nubalti*, *pabalti*; *nuskęsti* ir *paskęsti*.

Veiksmo stiprumo (kiekybės) reikšmės. Veiksmas gali būti stiprus arba silpnas.

Stipraus veiksmo reikšmę suteikia įvairūs priešdėliai ir jų sąaugos su sangrąža: *apsivalgyti*, *atsidžiaugti*, *įdėgti*, *įmigtį*, *įsiklausyti*, *įsiliepsnoti*, *nunešioti*, *nusidirbti*, *prigirti*, *prisiraudoti*, *suspárdyti*, *užvaikyti*, *užkankinti* ir kt. Tas stiprus veiksmas dažnai turi normos viršijimo, ko nors sunaikinimo reikšmę.

Silpno ir trumpo veiksmo veiksmažodžiai yra su priešdėliu *pa-* ir priesaga *-ėti* (*paėjėti*, *panešėti*, *pabėgėti*) ir kiti *pa-* vediniai, kai greta jų yra mažybę reiškiantys žodžiai *truputį*, *nedaug*, *šiek tiek*: *Truputį padirbom, o dabar ilsimės*.

Silpno veiksmo reikšmę tam tikrame kontekste turi ir kitų priešdėlių veiksmažodžiai: *Truputį* (ir *daug*) gali *įlinkti*, *įlūžti*, *įskilti*, *įdubti*, *praskleisti*, *praglbėti*: *Pragnyb k sūrį, pažiūrėk, ar nesupelijęs.* (ž.) *Velnius, bijodamas pračiaupti lūpų, kad vėlė neištrūktų, tik sumykė.* (tts.)

Įstangos reikšmė. Priešdėliai *į-*, *iš-*, *nu-*, *pa-* rodo veikėjo galėjimą atlikti kokį veiksmažodį: *Saulelė nors pakilusi, bet neįkaitina.* (Ž.) *Kaip tu išlaikai tokiam pragare?* (ž.) *Tupi šarka ant tvoros, nenuveldo uodegos.* (M.) *Tavo priespaudos savo pečiais aš pakelti, panešt negalėsiu.* (S. N.)

Laiko trukmės riba. Yra tokių veiksmažodžių, kuriuos suvokiame kaip pabaigtus, tik praėjus tam tikram laikui: *Rytojaus dieną kaip migloje išvaikščiojo.* (L. P.) *Jis išnešiojo šautuvą dešimt metų ir buvo daug kartų sužeistas.* (P. C.) *Prabūsim šiuos mėnesius ir be spirginio.* (ž.)

Tokie veiksmažodžiai reiškia laiko praleidimą ką nors veikiant ar neveikiant. Galima ir *pradirbti*, *išdirbti*, *prasvajoti*, *išsvajoti* kurį laiką. Dažniausiai laiko ribojimo reikšmę vartojami priešdėliai *pra-* ir *iš-*.

Momento reikšmė. Staigų veiksmažodį reiškia: *prabilo*, *pragydo*, *sužvingo*. Panašią reikšmę turi ir

priesagų *-elėti, -erėti* vediniai, plg. *sukliko* ir *klyktelejo*. Tačiau staigus, trumpas veiksmas gali būti suvokiamas ir kaip kito veiksmo pradžia, pvz.: *pragydo – ėmė giedoti, prabilo – ėmė kalbėti*.

Kartais nesunku skirti priešdėlį nuo šaknies kaip atskirą žodžio dalį, bet reikšmė esti neatskiriama. Tada veiksmažodis be priešdėlio arba nevartojamas, arba turi visai kitą reikšmę: *apgáuti, aprépti, atsikvépti, įsakýti, įgýti, išmanýti, išdúoti, nutuõkti, nustóti, pažinti, pavýkti, pardúoti, prisìkti, supràsti, suvókti, užtèkti* ir kt.

Kompiuterinis lietuvių kalbos žinynas. Nuo morfologijos iki reikalų raštų, sudarė Petras Kniūkšta, Vilnius: Šviesa, 2004.